

Finansiranje održivog razvoja po legislativi Republike Srbije: nedostaci i predlozi za unapređenje

Financing sustainable development under the legislation of the Republic of Serbia: deficiencies and proposals for improvement

Biljana Pejović¹, Slobodan Petrović^{2}*

¹Univerzitet Privredna akademija Novi Sad, Fakultet društvenih nauka, Beograd, Srbija / University of Business Academy Novi Sad, Faculty of Social Sciences, Belgrade, Serbia

²Univerzitet MB, Poslovni i pravni fakultet, Beograd, Srbija / University MB, Faculty of Business and Law, Belgrade, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 17.06.2022, Rad prihvaćen / Accepted: 20.08.2022.

Sažetak: Tri neraskidive komponente održivog razvoja su ekonomija, društvo i zaštita životne sredine. Cilj ovog rada je analiza nedostataka institucionalnih okvira, finansijskog izveštavanja i stimulativnog finansiranja od strane finansijskih institucija koje bi doprinele unapređenju koncepta održivog razvoja. Problem je analiziran kroz prizmu Agende 2030 Ujedinjenih nacija, i postizanje 17 ciljeva održivog razvoja na koje se u Srbiji, za sada gleda više kao na formalne obaveze prema Ujedinjenim nacijama, nego na fundamentalni pravac održivog razvoja. U Republici Srbiji transparentnost održivog razvoja još uvek nije na zavidnom nivou, još uvek ne postoje obavezujući nacionalni standardi o izveštavanju o održivom razvoju, a nedostatak fondova za stimulaciju postizanja ciljeva održivog razvoja je evidentan kako kod stanovništva tako i kod privrede. Dati su predlozi za unapređenje u okviru institucionalnih okvira kao i načina finansiranja koji bi stimulatивно podigli svest o važnim aspektima razvoja koji nadilaze ekonomski rast, profit, zaposlenost i mobilisali pojedina ministarstva u okviru Vlade Republike Srbije da posvete više pažnje socijalnom blagostanju, zdravlju ljudi i očuvanju životne sredine, jer prirodu smo pozajmili od potomaka, a ne nasledili od predaka.

Ključne reči: održivi razvoj, finansiranje, institucionalni okviri, nedostaci institucionalnih okvira, stimulatивно finansiranje, biodiverzitet.

Abstract: The three inseparable components of sustainable development are the economy, society and the environment. The aim of this paper is to analyze the shortcomings of institutional frameworks, financial reporting and incentive financing by financial institutions that would contribute to the improvement of the concept of sustainable development. The problem has been analyzed through the prism of the United Nations Agenda 2030, and the achievement of 17 sustainable development goals, which in Serbia are currently seen more as formal obligations to the United Nations than as a fundamental direction of sustainable development. In the Republic of Serbia, the transparency of sustainable development is still not at an enviable level, there are still no binding national standards for reporting on sustainable development, and the lack of funds to stimulate the achievement of sustainable development goals is evident in both the population and the economy. Proposals for improvement within the institutional framework as well as ways of financing that would stimulate awareness of important aspects of development that go beyond economic growth, profit, employment and mobilize certain ministries within the Government of the Republic of Serbia to pay more attention to social welfare, human health and preservation environment, because we borrowed nature from our descendants, not inherited from our ancestors.

Keywords: sustainable development, financing, institutional frameworks, shortcomings of institutional frameworks, stimulating financing, biodiversity.

¹orcid.org/0000-0002-8840-2498, e-mail: biljanapejovic9@gmail.com

²orcid.org/0000-0002-9343-5999, e-mail: slobpetrovic@yahoo.de

UVOD / INTRODUCTION

Milenijumsku deklaraciju iz 2000. godine potpisalo je 189 zemalja, među kojima je bila i Srbija. Potpisana je sa ciljem da se u zemljama u razvoju smanji siromaštvo i ublaže posledice siromaštva. Ciljevi su bili usmereni na zemlje u razvoju, na smanjenje siromaštva, obavezno univerzalno osnovno obrazovanje, smanjenje smrtnosti dece, poboljšanje zdravlja majki, borbu protiv HIV-a, malarije, promovisanje jednakosti polova i postizanje ekološke održivosti. Do 2015. godine osam milenijumskih ciljeva nije postignuto, ali je podignuta svest o važnim aspektima razvoja. Osim ekonomskog rasta akcenat je stavljen na socijalno blagostanje, zdravlje ljudi i zaštitu životne sredine.

Na sednici Generalne skupštine Ujedinjenih Nacija usvojena je Agenda održivog razvoja od 2015. do 2030. godine. Sedamnaest ciljeva održivog razvoja Agende treba da doprinesu smanjenju siromaštva, nejednakosti i nepravde uz uvažavanje klimatskih promena koje su postale pretnja održivom razvoju. Agenda se temelji na tri osnovna stuba: iskoreniti siromaštvo, zaštititi planetu i obezbediti prosperitet za sve. Za razliku od Milenijumske deklaracije, Agenda se odnosi na sve države jer je za ostvarivanje ciljeva Agende neophodna saradnja na globalnom nivou.

Nakon ratifikacije Agende od strane članica, države su dužne da na dobrovoljnoj bazi u svoje politike implementiraju ciljeve održivog razvoja. Najveća prepreka u implementaciji je nedostatak izvora za finansiranje i uvećavanje fondova za tu namenu. Države bi trebale prilikom planiranja budžeta izdvojiti posebna sredstva za tu namenu i kroz institucionalne okvire podržati i stimulisati i stanovništvo i privredu da deluju u smeru ostvarivanja ovih ciljeva.

Srbija se obavezala da svoje politike i delovanje uskladi sa ciljevima održivog razvoja (sustainable-development-goals). Urađeno je mapiranje nacionalnog strateškog okvira u odnosu na ciljeve održivog razvoja i predstavljen je Dobrovoljni nacionalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj.

1. METODE / METHODS

Cilj ovog rada je analiza u kojoj meri su pokrenuti procesi usklađivanja nacionalnih planskih dokumenata i pravnog okvira sa ciljevima održivog razvoja, uspostavljanja institucionalnih mehanizama i mehanizama koordinacije, kao i načina praćenja i izveštavanja o napretku u sprovođenju Agende 2030. Analizirani su raspoloživi izvori finansiranja

koji doprinose ostvarivanju ciljeva Agende i date su preporuke na koji bi način finansiranje doprinelo ubrzanju ostvarivanja ciljeva. Ukazano je i na nedostatke i date su preporuke za unapređenje.

2. REZULTATI I DISKUSIJA

2.1. Ciljevi održivog razvoja / Goals of sustainable development

Sedamnaest ciljeva održivog razvoja po Agendi 2030 su: 1. svet bez siromaštva, 2. svet bez gladi, 3. dobro zdravlje, 4. kvalitetno obrazovanje, 5. rodna ravnopravnost, 6. čista voda i sanitarni uslovi, 7. dostupna i obnovljiva energija, 8. dostojanstven rad i ekonomski rast, 9. industrija, inovacije i infrastruktura, 10. smanjenje nejednakosti, 11. održivi gradovi i zajednice, 12. odgovorna potrošnja i proizvodnja, 13. akcija za klimu, 14. život pod vodom, 15. život na zemlji, 16. mir, pravda i snažne institucije i 17. partnerstvom do cilja (Sustainable Development Goals).

Ciljevi su usmereni na iskorenjivanje siromaštva svuda u svetu i u svim oblicima, okončanje gladi, postizanje bezbednosti hrane i poboljšane ishrane, kao i na promovisanje održive poljoprivrede. To se postiže obezbeđivanjem zdravog života i promovisanjem blagostanja za ljude svih generacija. Cilj je da se obezbedi inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovišu mogućnosti celoživotnog učenja. Za napredak neophodno je postići rodnu ravnopravnost i osnažiti sve žene i devojčice, obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve, osigurati pristup dostupnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve, promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad za sve. Neophodno je i izgraditi prilagodljivu infrastrukturu, promovisati održivu industrijalizaciju i podsticati inovativnost, smanjiti nejednakost između i unutar država, učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim. Bitno je i obezbediti održive oblike potrošnje i proizvodnje, preduzeti hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promena i njenih posledica, očuvati i održivo koristiti okeane, mora i morske resurse, održivo upravljati šumama, suzbiti dezertifikaciju, zaustaviti i preokrenuti degradaciju zemljišta i sprečiti uništavanje biodiverziteta, promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, pouzdane i inkluzivne institucije na svim nivoima i učvrstiti globalno partnerstvo za održivi razvoj. U Srbiji su svi ciljevi, osim četrnaestog, koji se odnosi na održivo korišćenje okeana, mora i morskih resursa uzeti u obzir, jer Srbija nema direktan pristup moru.

Slika 1. Ciljevi održivog razvoja

Figure 1. Goals of sustainable development

Izvor: Srbija i Agenda 2030, Mapiranje nacionalnog strateškog okvira u odnosu na ciljeve održivog razvoja, Agenda 2030 i Srbija - RSJP : RSJP

Source: Serbia and Agenda 2030, Mapping the national strategic framework in relation to the goals of sustainable development, Agenda 2030 and Serbia - RSJP : RSJP

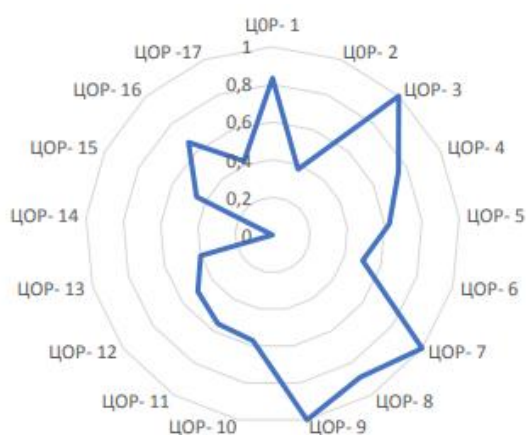
U Srbiji se sprovodi proces uspostavljanja nacionalnog okvira za praćenje ostvarenja ciljeva održivog razvoja. Izvršeno je mapiranje postojećeg strateškog okvira Republike Srbije u odnosu na ciljeve koje identifikuje stanje za kontrolu svih ciljeva ponaosob. Za potrebe praćenja ostvarenja ciljeva, oni su podjeljeni u četiri grupe. Za praćenje ekonomskog rasta prate se 8. i 9. cilj: dostojanstven rad i ekonomski rast i industrija, inovacije i infrastruktura. Za razvoj ljudskih resursa prate se 1., 2., 3., 4., 5. i 10. cilj: svet bez siromaštva, svet bez gladi, dobro zdravlje, kvalitetno obrazovanje, rodna ravnopravnost i smanjenje nejednakosti. Za praćenje očuvanja životne sredine i klime prate se ciljevi 6., 7., 11., 12., 13. i 15.: čista voda i sanitarni uslovi, dostupna i obnovljiva energija, održivi gradovi i zajednice, odgovorna potrošnja i proizvodnja, akcija za klimu i život na zemlji. Četvrtu grupu čine institucije, finansije i saradnja u koje su svrstani ciljevi održivog razvoja 16. i 17., mir, pravda i snažne institucije i partnerstvo do cilja.

Na osnovu detaljne analize svih ciljeva zajedno, može se zaključiti da održivi razvoj predstavlja sinergijski efekat više ciljeva, koji zajedno treba da doprinesu iskorenjivanju siromaštva, ekonomskom rastu i industrijalizaciji, poboljšanju zdravlja i obrazovanja stanovništva, socijalnoj zaštiti i zdravoj životnoj sredini.

Temelj održivog razvoja čine tri komponente: ekonomija, društvo i zaštita životne sredine. Njihova

međuzavisnost i isprepletanost zahteva da se svaki budući razvoj propusti kroz prizmu svake od njih ponaosob, imajući u vidu ekonomska i politička ograničenja. Ove tri komponente održivog razvoja trebalo bi da budu sagledane na takav način da se pomoću njih dođe do stabilnih izvora prihoda za ljude, da se osigura društvena jednakost, postigne konsenzus u društvu u pogledu nivoa rasta populacije, održavaju nivoi prirodnog i stvorenog kapitala i zaštiti životna sredina (Milutinović, 2004).

Mehanizmi za praćenje napretka i izveštavanja o postizanju ciljeva održivog razvoja prate se za svaki cilj ponaosob iz četiri aspekta: okvira javnih politika, pravnog okvira, institucionalnih i koordiniranih mehanizama i mehanizama za praćenje napretka i izveštavanje. U okviru javnih politika daje se pregled ciljeva i mera u nacionalnim planskim dokumentima koji odgovaraju podciljevima cilja koji se analizira. Pravni okvir pruža odgovor na pitanje da li pravni okvir daje mogućnost za ostvarivanje cilja. Institucionalni i koordinacioni mehanizmi ukazuju na nadležne institucije za ostvarivanje cilja, mehanizme saradnje i sporazuma između nadležnih institucija i mehanizme za uključivanje zainteresovanih strana. Mehanizmi za praćenje napretka i izveštavanje daju pregled načina praćenja u planskim dokumentima, pokazatelja za koje su podaci dostupni na Portalu za izveštavanje o pokazateljima ciljeva održivog razvoja i dodatnih pokazatelja kojima bi se mogao pratiti cilj (Bradaš i dr., 2020).

Grafik 1. Pokrivenost ciljeva održivog razvoja strateškim okvirom Republike Srbije

Graph 1. Coverage of sustainable development goals by the strategic framework of the Republic of Serbia

Izvor: Agenda 2030 i Srbija - RSJP : RSJP
Source: Agenda 2030 and Serbia - RSJP: RSJP

Na grafiku 1 prikazana je procentualna pokrivenost svakog pojedinačnog cilja održivog razvoja sa Strateškim okvirom Republike Srbije. Najbolja pokrivenost ostvarena je kod 1., 3., 4., 7., 8. i 9. cilja, a ciljevi održivog razvoja u oblasti zaštite životne sredine i klimatskih promena su najslabije pokriveni. Neki ciljevi nisu pokriveni nacionalnim strateškim okvirom već međunarodnim sporazumima. Cilj 16. mir, pravda i jake institucije ispunjen je oko 70%, a cilj 17. partnerstvom do cilja oko 40%.

Za uspešnu implementaciju ciljeva, za početak najbitnije je probuditi svest stanovništva o značaju održivog razvoja. To zahteva jedan potpuno drugačiji, strategijski pristup. Kroz obrazovni sistem neophodno je još od predškolskog uzrasta uvrstiti u plan i program obavezno obrazovanje o značaju ekologije, očuvanja životne sredine, iskorenjivanja siromaštva i osećaja solidarnosti. Planom i programom neophodno je osim teorijske nastave obuhvatiti i praktičan rad koji podrazumeva uključivanje polaznika u bilo koji oblik društvenog organizovanja sa ciljem unapređenja bilo koje delatnosti koja će doprineti održivom razvoju (čišćenje parkova, sadnje drveća i cveća, prikupljanja otpada koji se može reciklirati, uključivanje u humanitarne akcije pomažanja obolelim, siromašnim i neprihvaćenim licima). Bitno je edukovati stanovništvo da je prosperitet nemoguće ostvariti ako se sistemski ne radi na svim poljima, obrazovanju, učestvovanju u očuvanju eko sistema, solidarnosti. Potrebno je primeniti multidisciplinarni pristup u okviru svih oblasti obrazovanja i uvrstiti i eko aspekte u sve naučne discipline. Tokom celog školovanja neophodno je u okviru raznih

predmeta nastaviti sa edukacijom dece sa ciljem da svi aspekti života budu usmereni na očuvanje životne sredine, uštedu energije, racionalnost, značaj dobrog zdravlja i saosećanje. Na časovima prirodnih nauka bitno je konstantno i kontinuirano ukazivanje na štetne efekte ugljen-dioksida po ozonski omotač, štetne efekte sečenja šuma, korišćenja neobnovljivih resursa za proizvodnju energije. Neophodno je potencirati na značaju proizvodnje organske hrane, organske ishrane i očuvanja zdravlja. Učelnike treba edukovati kako prilikom izgradnje kuća ostvariti maksimalnu energetska efikasnost (kako kuće moraju biti orjentisane u odnosu na strane sveta, kako uraditi izolaciju, kako koristiti solarnu energiju ili druge obnovljive izvore energije za svakodnevni život. Zašto je bitno opremiti kuću sa električnim uređajima A kategorije? Zašto je bitno preći na korišćenje automobila na električni pogon? U privrednim društvima nekoliko puta godišnje držati predavanja o značaju energetske uštede i korišćenja recikliranog materijala u proizvodnji i redovno uključivati zaposlene u humanitarne akcije. Sve to bi predstavljalo temelje buđenja svesti stanovništva o značaju održivog razvoja.

Na društveno humanističkim naukama ukazati na značaj i izgradnju efikasnih, pouzdanih i inkluzivnih institucija na svim nivoima. Sociologija i psihologija treba da ukažu na to da se napredak u društvu može ostvariti jedino ako je društvo izgrađeno na solidarnosti, saosećanju i pomoći. Domaća i inostrana pravna lica i preduzetnici su dužna da u obavljanju svojih delatnosti obezbede primenu propisa iz oblasti zaštite životne sredine, racionalno korišćenje prirodnih bogatstava, uračunavanje troškova zaštite životne sredine u okviru investicionih i proizvodnih troškova. U slučaju nepreduzimanja navedenih mera, država je ta koja mora uložiti više napore na sprečavanju, kontroli, smanjivanju i sanaciji svih oblika zagađenja životne sredine (Dašić i dr., 2022).

Privredna društva na razne načine mogu doprineti održivom razvoju. Uvođenje koncepta korporativnog upravljanja i uvođenje standarda za upravljanje kvalitetom za početak su fundamentalni temelji za izgradnju društveno odgovornog ponašanja. Osim recikliranja otpada, uvođenja filtera za otpadne vode i prečišćavanje izduvnih gasova, mogu zapošljavati hendikepirane osobe i brinuti o zdravlju i potrebama zaposlenih. Privredna društva koja se bave proizvodnjom, akcenat bi trebala stavljati na proizvodnju energetska efikasnih, organskih, biorazgradivih proizvoda. Transparentno bi trebalo ukazivati na to da se u procesu proizvodnje koriste reciklirane materijale ili da se, na primer, od prodaje svakog proizvoda deo prihoda ulaže u neku hu-

manitarnu akciju. Sva privredna društva i domaćinstva koja žele zameniti opremu radi energetske efikasnosti i smanjenja zagađenja trebala bi biti finansirana pod privilegovanim uslovima. Kompanije koje se osnivaju radi bavljenja reciklažom treba posebno podržati.

Da bi se recikliranje otpada moglo uspešno sprovesti bitno je obezbediti infrastrukturu. Sva domaćinstva bi trebalo da vrše sortiranje otpada i neophodno je obezbediti posebne kontejnere za svaku vrstu otpada. U Srbiji je pre par godina od Infostana, sistema objedinjene naplate komunalnih usluga, dat stimulans domaćinstvima koja su dobrovoljno pristala da odvajaju otpad za recikliranje. Ta domaćinstva su ostvarivala popust na zaduženja Infostana, a jednom nedeljno je vršeno prikupljanje otpada ispred domaćinstava u kesama sa posebnim bar kodovima koje su preuzimali od Infostana. Dok se naselja ne opreme posebnim kontejnerima i taj pokušaj je predstavljao neki pozitivan pomak. Privredna društva koja se opredele za bavljenje reciklažom trebala bi biti posebno stimulirana i imati poseban tretman u pogledu finansiranja delatnosti.

2.2. Nacionalni legislativni okvir za ispunjenje ciljeva održivog razvoja 16 i 17 /

National legislative framework for fulfilling sustainable development goals 16 and 17

Ustavom Republike Srbije, član 9. predviđeno je da Republika Srbija uređuje i obezbeđuje održivi razvoj; sistem zaštite i unapređenja životne sredine; zaštitu i unapređenje biljnog i životinjskog sveta; proizvodnju, promet i prevoz oružja, otrovnih, zapaljivih, eksplozivnih, radioaktivnih i drugih opasnih materija; ali takođe je obaveza Republike Srbije prema Ustavu i ujednačavanje razvoja kako je predviđeno odredbom člana 94, koji glasi: „Republika Srbija stara se o ravnomernom i održivom regionalnom razvoju u skladu sa zakonom“.

2018. godine Evropska komisija je ocenila doprinos Republike Srbije kao snažno nastojanje da se napravi temeljni preobražaj našeg sveta, onakav preobražaj kakav je zamišljen vizijom Agende 2030, te je Komisija saopštila: „Potpuno posvećena sprovođenju Agende 2030 i njenih Ciljeva održivog razvoja, njihovo prilagođavanje prilikama zemlje je u toku, Srbija i Ujedinjene nacije pokrenule su 2017. godine Okvir razvojnog partnerstva za period 2016. do 2020. godine, okvir razvojnog partnerstva u celosti je svrstan uz nacionalne razvojne prioritete, isto kao i sa procesom pristupnih pregovora Republike Srbije i Evropske unije i Agende za održivi razvoj do 2030. godine“ (Dobrovoljni nacionalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030). Republika Srbija je u legislativnom postupku

priključenja Evropskoj uniji, a u skladu sa odredbama Poglavlja 23 i Poglavlja 24 donela Nacionalnu strategiju za borbu protiv nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama za period od 2013. do 2018. godine, potom Strategiju policije u zajednici i Strategiju kontrole streljačkog i lakog oružja, a sve to u cilju smanjenja nasilja i borbe protiv kriminala. Da bi se opravdao Cilj 16 – Mir, pravda i snažne institucije, u borbi protiv zloupotrebe dece, a u cilju ispunjenja uslova iz Poglavlja 24, Republika Srbija je donela Strategiju prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštita žrtava 2017-2022. Da bi se obezbedila vladavina prava i jednak pristup pravdi za sve, nacionalni legislativni tim doneo je Nacionalnu strategiju reforme pravosuđa, a u cilju uključenja u zajednicu evropskih zemalja i ispunjenja uslova iz Poglavlja 23, AP za poglavlje 23. Pokazatelj angažmana Republike Srbije je Strategija razvoja sistema besplatne pravne pomoći u Republici Srbiji. Obzirom da se u vremenu kapitalističkog progresa javlja veliki broj monetarnih malverzacija i organizovanog kriminala, a na putu ulaska u Evropsku uniju, u borbi protiv pranja novca i organizovanog kriminala, Republika Srbija je donela Nacionalnu strategiju za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma do 2018, kao i Nacionalnu strategiju za borbu protiv organizovanog kriminala, u interesu Poglavlja 24. Jasnost namere i snaga državnih institucija ogleda se prvenstveno u borbi protiv korupcije, pa je u interesu Poglavlja 23, AP za poglavlje 23, u Republici Srbiji doneta Nacionalna strategija za borbu protiv korupcije za period od 2013. do 2018. godine. Da bi sve institucije u Republici Srbiji bile delotvorne i njihov rad transparentan, u interesu Poglavlja 10, Poglavlja 32 i Poglavlja 33, donete su: Strategija reforme javne uprave u Republici Srbiji, Program reforme upravljanja javnim finansijama 2016-2020, Strategija za razvoj interne finansijske kontrole u javnom sektoru za period od 2017. do 2020. godine, Strategija razvoja elektronske uprave u Republici Srbiji za period 2015-2018. godine, Strategija funkcionalne organizacije poslova u Republici Srbiji (u pripremi), Strategija stručnog usavršavanja državnih službenika u Republici Srbiji, Strategija o stručnom usavršavanju zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave. Da bi se obezbedio javni pristup informacijama i da bi se obezbedila zaštita osnovnih sloboda, doneta je Strategija za primenu konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine – „Arhuska konvencija“, kao i Akcioni plan za sprovođenje inicijative Partnerstvo za otvorenu upravu u Republici Srbiji za 2016. i 2017. godinu, a u skladu sa Poglavljem 23. Republika

Srbija je Zakonom o zaštiti životne sredine propisala „ekonomske podsticajne mere“ koje podrazumevaju da pravna i fizička lica koja primenjuju tehnologije, proizvode i stavljaju u promet proizvode čiji je uticaj povoljniji od drugih sličnih, odnosno koji koriste obnovljive izvore energije (sunce, vetar, biogas i dr.), opremu i uređaje koji neposredno služe zaštiti životne sredine, mogu se utvrditi poreske, carinske i druge olakšice ili oslobađanja od obaveza plaćanja, pod uslovima i na način utvrđen posebnim zakonom.

2.3. *Finansiranje održivog razvoja / Financing sustainable development*

Finansiranje održivog razvoja podrazumeva tri etape. Potrebno je ulagati najpre u edukaciju, zatim u restrukturiranje postojećih kompanija i nove kompanije koje se od starta opredele za održivi razvoj. Za edukaciju je potrebno najmanje ulaganje, a ono će možda imati najveći efekat. Za početak je dovoljno izvršiti korekciju plana i programa obrazovanja. Neke škole, kao na primer gimnazije društveno jezičkog smera, u Srbiji imaju izborne predmete održivi razvoj, pojedinac grupa društvo, primenjene nauke. Obrazovni sistem može u velikoj meri uticati na stvaranje društveno odgovornog ponašanja zajednice.

U razvijenim društvima, u privatnom sektoru su koncentrisana velika finansijska sredstva, koja treba adekvatnim merama usmeriti ka ciljevima održivog razvoja, a ne samo gledati na kapital kao osnovu za sticanje lične dobiti uskog kruga ljudi - vlasnika kapitala. Finansijski angažmani u obliku dugoročnih investicija i stranih direktnih investicija su za razvoj nedovoljno razvijenih zemalja. Ova finansijska pomoć je posebno potrebna u oblastima: izgradnje infrastrukture, razvoja transporta, razvoja sistema za korišćenje održive energije, komunikacija i tehnologija. Države koje primaju sredstva moraju postaviti jasna pravila za korišćenje sredstava i vršiti nadgledanje trošenja. Postojanje pravne regulative je preduslov, ali projekti za koje se koriste sredstva treba da budu interesantni stranim investitorima i da jačaju implementaciju održivog razvoja (Munitlak Ivanović, 2018).

Tradicionalni model finansijskog izveštavanja bi trebao da obuhvati pored finansijskih i odgovarajuće nefinansijske pokazatelje da bi se moglo pratiti poslovanje na održivim osnovama. Neophodno je pristupiti izmenama postojećeg regulatornog okvira i kontinuirano pružati podršku preduzećima u cilju lakšeg prevazilaženja izazova i barijera sa kojima su suočeni na polju održivog finansiranja i izveštavanja o održivom razvoju.

Usvajanje novih praksi izveštavanja o održivosti predstavlja izazov preduzeća, budući da se ovim

najčešće podrazumeva da zaposleni pored uobičajenih, svakodnevnih zadataka dobijaju i dodatna zaduženja. Sama priprema izveštaja iz tog razloga zahteva pažljivo planiranje. Angažovanje kadrova iz različitih delova organizacije u početku može biti izazovno, ali je neophodan preduslov ostvarivanja određenih benefita na dugi rok. Razmena znanja i generisanje ideja vremenom može doprineti unapređenju ograničenih kapaciteta ovih preduzeća (Pavlović i dr. 2020).

Iz kojih izvora će se preduzeća finansirati determinisano je velikim brojem faktora. Pitanja koja opredeljuju izbor adekvatnog izvora finansiranja su sledeća: Koji izvori finansiranja su raspoloživi sa aspekta ročnosti, koji načini pribavljanja postoje, koje su prednosti i nedostaci svih izvora ponaosob, koji se mogu upotrebiti iz interno generisanih izvora, a koji se mogu pribaviti na tržištu? U kojoj fazi životnog ciklusa se preduzeće nalazi? Da li će se preduzeća zaduživati ili će povećati kapital ako za to postoje mogućnosti? Koliki je iznos novčanih tokova koja generišu postojećom imovinom i da li će ti novčani tokovi biti dovoljni da se pokriju troškovi pozajmljenih izvora? Da li se interno generisana sredstva mogu, i u kojoj meri upotrebiti za investiranje? Da li će se i u kom iznosu sredstva iz neto dobitka isplatiti kroz dividendu ili će se reinvestirati? Šta postoji na strani ponude od eksternih izvora finansiranja, koji uslovi moraju biti ispunjeni da bi im se pristupilo i koja je njihova cena (Pejović, 2018)?

Finansiranje se može vršiti iz internih i eksternih izvora. Interni izvori finansiranja su interno generisani i u njih se svrstavaju ulaganja vlasnika (kapital), neraspoređeni dobitak, izvori pribavljeni prodajom zaliha i druge imovine, nenaplaćena potraživanja, faktoring i forfeting. Interni izvori finansiranja specifični su za kompanije koje dobro posluju i nisu u početnoj fazi poslovanja, tako da je njihov značaj za finansiranje održivog razvoja od marginalnog značaja. Eksterni izvori finansiranja pribavljeni su van preduzeća i mogu biti obezbeđeni od porodice i prijatelja, iz državnih izvora, bankarskih kredita, lizing kompanija, sa tržišta kapitala emisijom akcija i obveznica, ulaganjem vlasničkog ili rizičnog kapitala, mezanin finansiranjem ili projektnim finansiranjem. Namenske kredite pod privilegovanim uslovima obično obezbeđuje država. Veliki značaj u svetu pridaje se i alternativnim izvorima finansiranja, gde se svrstavaju fondovi rizičnog i vlasničkog kapitala, mezanin finansiranje i kraudfanding (crowdfunding). Većina pružaoca finansijskih usluga zainteresovana je za ulaganje u profitabilne poslove, gde su sigurni da će dužnik ostvariti zaradu od ulaganja i biti u mogućnosti da vrati pozajmljena sredstva. Ono što je specifično za ulaganja u održivi razvoj je to da se

pozitivni efekti ne mogu vrednosno, kvantitativno iskazati, da su efekti tih ulaganja daleko korisniji, ali prinosno od manjeg značaja i to deluje destimulativno na pružaoce finansijskih usluga. Strukturna analiza troškova, pokazala je da je naglasak u finansiranju na tekućim izdacima što za posledicu ima smanjen intenzitet finansiranja investicija iako ubrzani industrijski razvoj zahteva drugačiji pristup u finansiranju. Analiza strukture troškova prema aktivnostima pokazala je da je osnovna orijentacija u finansiranju ovih aktivnosti na troškovima upravljanja otpadom (Damjanović i dr. 2020).

Sprovođenje ciljeva održivog razvoja u Republici Srbiji u velikoj meri uslovljeno je i spremnošću Vlade da finansijski podrži reforme koje je neophodno sprovesti sa jedne strane i spremnosti stanovništva i privrede da učestvuju u tom procesu. Kao država sa bankocentričnim finansijskim tržištem, gde banke učestvuju sa preko 90% finansiranja privrede i stanovništva, i gde je finansijsko tržište slabo razvijeno, teško je obezbediti velika sredstva za sprovođenje ovih reformi. Bankarski sektor je uglavnom zainteresovan za finansiranje postojećih, stabilnih preduzeća sa visokim odnosom pokrivenosti duga kapitalom. Kompanije bez kreditne istorije i sredstava obezbeđenja teško mogu konkurisati kod banaka za kredite jer ne ispunjavaju uslove koje banke postavljaju. Pribavljanje novca na finansijskom tržištu Srbije emitovanjem vlasničkih i dužničkih hartija od vrednosti još uvek je limitirano zbog nedovoljne razvijenosti.

Slična je situacija i sa stanovništvom. Prosečne zarade još uvek nisu dovoljno velike da bi dale mogućnosti stanovništvu za kupovinu i zamenu proizvoda koji su energetske efikasniji. Krediti, pod uslovom da ispunjavaju uslove za njihovo dobijanje još uvek su prilično skupi.

Evropska unija je trenutno najveći donator u Republici Srbiji. Od 2001. godine, EU je kroz nekoliko različitih instrumenata i fondova obezbedila više od tri milijarde evra bespovratnih sredstava Republici Srbiji za podršku reformama. Podrška iz EU fondova namenjena je neophodnim pravnim, institucionalnim, administrativnim, ekonomskim i društvenim reformama na putu ka EU u različitim oblastima - od pravosuđa, javne uprave, javnih finansija do obrazovanja, zapošljavanja, saobraćaja, poljoprivrede i zaštite životne sredine. Podrška doprinosi i razvoju lokalnih ekonomija, smanjenju razlika u razvijenosti različitih oblasti, pružanju mogućnosti za zapošljavanje, obrazovanje i rešavanje ključnih izazova u društvu/državi (MEI - Fondovi Evropske unije). Najveća prepreka za dobijanje sredstava iz ovih fondova jeste obuka privrednih društava kako da apliciraju.

Zelena bankarstvo i finansije postali su integralni deo ekonomije, kako na globalnom, tako i na lokalnom nivou. Neoboriva je pretpostavka da kroz bankarski sektor cirkuliše sav novac jedne privrede, od suficitarnog ka deficitarnom sektoru, uz ulogu banke kao posrednika. Upravo banke kao posrednici u povezivanju suficitarnog i deficitarnog sektora trebalo bi da imaju značajniju ulogu u sprovođenju politike održivog razvoja, implementiranjem „zelene“ komponente u svoje poslovne aktivnosti (Sovilj, 2020). Zelena bankarstvo slično je konceptu etičkog bankarstva i pruža bankarske usluge sa ciljem zaštite životne sredine, promocije ekološke i društvene odgovornosti.

Kraufdfunding ili grupno finansiranje je način finansiranja projekata kroz veliki broj pojedinačnih finansijskih priloga manjeg ili većeg iznosa, putem internet platformi. Kraufdfunding spada u kategoriju novijih finansijskih inovacija, što pruža mogućnost prikupljanja malih sredstava od velikog broja investitora za pokretanje planiranog projekta (Ljumović i dr., 2020). Umesto da se dobije novac potreban za implementaciju ideje iz jednog izvora ili od nekoliko velikih donatora, kraufdfunding se oslanja na snagu i veličinu zajednice. Ovo je način finansiranja u kome, svi koji su zainteresovani za realizaciju projekta svojim novčanim donacijama pomažu da se on ostvari. Ova vrsta finansiranja je jako bitna za humanitarne akcije, akcije koje doprinose dobrobiti šire društvene zajednice. Do sada je u Srbiji sprovedeno nekoliko kraufdfunding kampanja koje su se fokusirale na podršku i razvoj lokalnih zajednica u različitim oblastima, od kojih su neke: osnivanje domova kulture, uređenje, pa čak i kupovina prostora ili uvođenje grejanja. Česte su i akcije iz oblasti ekologije i zaštite životne sredine, poput sadnje drveća. Tokom pandemije korona virusa koja je počela 2020. godine, bilo je mnogo zdravstvenih kampanja, od šivenja maski za zdravstvene radnike do inovacija u borbi protiv virusa.

Postoje četiri modela grupnog finansiranja: donacijski kraufdfunding (donation-based) – namenjen humanitarnim i neprofitnim kampanjama, nagradni kraufdfunding (reward-based) gde se u zamenu za finansijsku pomoć nudi neka vrsta nagrade, investicioni kraufdfunding (equity crowdfunding) – nudi se mogućnost da se umesto nagrade dobije učešće u vlasništvu kompanije u koju se ulaže, kraufdfunding pozajmice (crowdlending) – vrsta pozajmljivanja sa kamatama nižim nego bankarskim. Prednosti kraufdfundinga u odnosu na ostale izvore finansiranja su: brzina i pristupačnost, pokrivenost tržišta, povratne informacije od učesnika u finansiranju, potpuna kontrola, stvaranje interesovanja kod učesnika i veliki broj

platformi koje se mogu odabrati u sprovođenju projekta.

U 2020. budžet Srbije za životnu sredinu povećan je za 48% u odnosu na prethodnu godinu, uglavnom kroz inostrano zaduživanje. Sav prihod ostvaren od naknada za zaštitu životne sredine trebalo bi da bude namenjen u svrhe zaštite životne sredine. Iako Srbija značajno povećava ulaganja u zaštitu životne sredine, zeleni fond još uvek nije u potpunosti operativan. Srbiji je potrebna efikasna institucionalna struktura za unapređenje strateškog planiranja, sufinansiranja i upravljanja svojim investicijama u životnu sredinu. Srbija treba da da prioritet ekološkim projektima sa najvećim uticajem na životnu sredinu i da ih izabere i realizuje kroz transparentne procedure. Veliki dugoročni (industrijski) investicioni projekti moraju biti u skladu sa najvišim ekološkim standardima EU (European Commission, 2021).

ZAKLJUČAK / CONCLUSION

Za sprovođenje ciljeva održivog razvoja po Agendi 2030 neophodno je obezbediti dovoljno finansijskog potencijala na finansijskom tržištu Srbije. Raspoloživi izvori finansiranja nisu dostupni svim tržišnim učesnicima. Kao zemlja sa bankocentričnim finansijskim tržištem, nema dovoljno mogućnosti da finansijski podrži postojeće i novoosnovane kompanije koje bi doprinele sprovođenju reformi koje bi doprinele održivom razvoju. Evropska unija trenutno predstavlja najvećeg donatora Republike Srbije. Fondovi iz EU namenjeni su pravnim, institucionalnim, administrativnim, ekonomskim i društvenim reformama na putu ka EU u različitim oblastima - od pravosuđa, javne uprave, javnih finansija do obrazovanja, zapošljavanja, saobraćaja, poljoprivrede i zaštite životne sredine. Bankarski krediti pod privilegovanim uslovima značajno bi doprineli postizanju ciljeva održivog razvoja. Kraudfanding je način da se uz pomoć šire društvene zajednice finansiraju projekti koji su humanitarnog karaktera i zaštite životne sredine. Predlog koji se odnosi na unapređenje finansiranja održivog razvoja u Republici Srbiji je jednostavan, on podrazumeva uključivanje svih preduzeća (malih, srednjih i velikih) u postupak sufinansiranja svih ciljeva održivog razvoja, a kroz proces poreskog oslobađanja. To znači donošenje seta zakonske regulative koja bi u zavisnosti od identiteta privrednog subjekta donela konkretan paket olakšica (oslobađanja od poreza), a ta sredstva usmerila na ulaganje u podršku razvoja ciljeva održivog razvoja. Ekonomska komponenta društvene odgovornosti ogleda se u zdravoj životnoj sredini i prirodnim resursima koji su dostupni svakom čoveku na planeti. Ovakav vid zaštite i negovanja ekološke svesti

u Republici Srbiji moguće je ostvariti samo legislativnom dopunom postojećih zakonskih i ustavnih normi, a u cilju poboljšanja života na planeti Zemlji.

U Republici Srbiji održivost doživljava reformske procese, stvorene su nove prilike za dostupne održive mogućnosti boljih životnih izbora za svakog. Nacionalni legislativni postupci doprineli su stvaranju ravnopravnih podsticaja sposobnosti svih da uживaju u dobrobiti rasta društvene inkluzivnosti i solidarnosti, stvoren je ambijent veće socijalne i ekonomske pravičnosti, što doprinosi širenju pretpostavki za ostvarivanje jednakih mogućnosti za sve, za dostojanstveni rad i primećeno učešće u odlukama cele zajednice.

Tehnološki napredak i ulaganje u inovacije su fundament za održiv ekonomski progres, ali isto tako razvoj svake države i svakog društva. Postojanje i upotreba kvalitetne infrastrukture, informacionih i komunikacionih tehnologija, transparentnost rada institucija i transparentnost finansijskih tokova, ultimativni su uslov razvoja država u tranziciji, poput Republike Srbije. Ulaganje u jačanje domaćih kapaciteta finansijskih institucija je uslov podsticanja i širenja dostupnosti bankarskih, osiguravajućih, finansijskih i drugih usluga. Snažne institucije i finansijski progresivno društvo može se dobiti jedino ulaganjem u razvoj mladih, posebno onih koji nisu zaposleni, koji nisu u procesu obrazovanja, odnosno bilo kakve stručne obuke. Republika Srbija je u svom procesu priključenja Evropskoj uniji pokazala visok stepen posedovanja stručnog i naučnog potencijala, koji samo treba na pravi način staviti u funkciju, te time doprineti razvoju kapitalnih činilaca koji uslovljavaju finansijske uloge u održivi razvoj, a time i stvaranje korpusa održivog intelektualnog kapitala, bez kojeg je svako društvo – siromašno društvo.

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Bradaš, S., Danon, M., Đurović, A., Ilić, S., Jovančević, I., Momčilović, P., Nenadović, N., Pantić, O., Radanović, M., Savković, M., Sekulić, G., Sekulović, I. & Šormaz, N. (2020). *Srbija 2030 – Pripremljenost za sprovođenje Agende 2030*. Beograd: Beogradska otvorena škola.
- [2] Dašić, B., Trklja, R., Pušonja, B. (2022). Strane direktne investicije i zaštita životne sredine, *Ecologica*, 29(105), 25-31, DOI:10.18485/ecologica.2022.29.105.4
- [3] Damjanović, A., Miličković, M., Jevremović, M. (2020). Troškovi u funkciji upravljanja sistemom zaštite životne sredine, *Ecologica*, 27(99), 471-477.

- [4] European Commission (2021). Commission Staff Working Document - Serbia 2021 Report, 114. p.
- [5] Ljumović, I. Pejović, B. (2020). Financing of Innovation: Are Crowdfunding and Venture Capital Complements or Substitutes? 2nd Virtual International Conference, *Path to a Knowledge Society - Managing Risks and Innovation*, PaKSoM November 16-17, 2020, 111-116.
- [6] Milutinović, S. (2004), *Urbanizacija i održivi razvoj*, Fakultet zaštite na radu u Nišu, Niš, 102 str.
- [7] Munitlak Ivanović, O. (2018). Implementacija održivog razvoja primenom milenijumskih ciljeva, *Institut ekonomskih nauka*, Beograd, 125. str.
- [8] Pavlović, M. Denčić-Mihajlov, K. (2020). Izveštavanje o održivom razvoju i održivo finansiranje - izazovi za mala i srednja preduzeća, *Ekonomski izazovi*, 9(18), 49-61.
- [9] Pejović, B. (2018). *Alternativni izvori finansiranja kao faktor razvoja finansijskog tržišta Srbije*, doktorska disertacija, Megatrend univerzitet, Beograd, 92 str.
- [10] Sovilj, R. (2020) Koncept održivog razvoja u savremenom bankarstvu – zeleno bankarstvo. U: *Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji*, Edicija Zbornici, Institut društvenih nauka, Beograd, 264-281.
- [11] Dobrovoljni nacionalni izveštaj Republike Srbije o sprovođenju Agende 2030 za održivi razvoj – Ka jednakosti održivih mogućnosti za svakog i svuda u Srbiji prerastanjem u održivost, <http://www.skgo.org/storage/app/media/uploaded-files/Dobrovoljni%20nacionalni%20izvestaj%20Republike%20Srbije%20o%20sprovođenju%20Agende%202030%20za%20održivi%20razvoj.pdf> pristupljeno: 15.6.2022.
- [12] MEI - Fondovi Evropske unije. <https://www.mei.gov.rs/srp/fondovi/fondovi-evropske-unije/>
- [13] Sustainable Development Goals, United Nations Development Programme (UNDP), <https://www.undp.org/sustainable-development-goals>
- [14] Zakon o zaštiti životne sredine, *Sl. Glasnik RS*, br. 135/2004, 36/2009 – dr. zakon, 72/2009 – dr. zakon, 43/2011 – odluka US, 14/2016, 76/2018, 95/2018 – dr. zakon i 95/2018 – dr. zakon.